

Türkiye’de Değişen Güvenlik Algıları ve Dönüşen Savunma Sanayi*

Muhammet Hakan ÖZAYDIN**
Esra PAKİN ALBAYRAKOĞLU***

Özet

Ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesinde, karar alıcıların iç ve dış risk/tehdit algıları ile kendilerini ve diğer aktörleri nasıl yorumladıkları büyük rol oynar. Bu doğrultuda hazırlanan yol haritaları ışığında savunma sanayi, gerek beka, düzen ve istikrarın korunmasında gerekse ülke refahının artışında görev alır. Mevcut çalışma, kuruluşundan bugüne Türkiye’nin ve uluslararası düzenin nasıl inşa edildiğini ve ileri sürülen iç ve dış risklerin/tehditlerin savunma sanayinin kurumsal yapısı ve üretim süreçlerine nasıl yön verdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de güvenliğin kavramsal dönüşümünden yola çıkan araştırma, sınırların korunması, bölücülük ve terörle mücadele gibi farklı sorumluluklar çerçevesinde gerek devlet teşvikleri gerekse özel teşebbüs eliyle ilerleyen savunma sanayinin teknoloji seferberliğine ve giderek yerleşen çıktılarına ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Güvenlik Algısı, İnşacılık, Savunma Sanayi, Türkiye

Changing Security Perceptions and Defense Industry Transformation in Turkey

Abstract

Decision makers’ internal and external threat perceptions and their evaluation of the self and the others play an important role in defining national security policies. With respect to the roadmaps thus prepared, the defense industry contributes to the purposes of survival, order and stability while simultaneously boosting national prosperity. This research offers a chronological and comparative analysis as to how Turkey and the international order was constructed and how internal/external threat perceptions had an impact on the defense industry’s institutional framework and manufacturing processes. Starting with the conceptual evolution of security in Turkey, the research sheds light on the defense industry’s technological mobilization and increasingly indigenous outputs against the backdrop of state support and private entrepreneurship to shoulder various responsibilities like border protection, counterinsurgency and counterterrorism.

Keywords: Security, Security Perception, Constructivism, Defense Industry, Turkey

Giriş

“Ulusal güvenlik”; devletten devlete kapsamı değişen, iç ve dış dinamiklerden etkilenen ve gerek kuramsal gerekse eylemsel safhada karar alıcılar tarafından yönlendirilen bir süreçtir. Bir devlet için nelerin risk, tehdit veya fırsat olduğu zaman içerisinde değişiklik gösterebilmektedir. Devletler gerek kendilerini (“ben”) gerekse uluslararası sistemde etkileşim içinde buldukları diğer aktörleri (“öteki”), değişen şartlara göre tekrar tekrar yorumlayarak güvenlik politikalarını geliştirirler. Bu bağlamda mevcut çalışma; 1923’ten günümüze dek

* Bu makale, birinci yazarın Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Haziran 2020’de savunduğu “Değişen Güvenlik Algıları ve Türk Savunma Sanayinde Yaşanan Dönüşüm” adlı tezinden türetilmiştir.

** Dış Ticaret Uzmanı, MAN Türkiye A.Ş., E-mektup: m.hakanozaydin@gmail.com

*** Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, İİSBF, E-mektup: esra.albayrakoglu@eas.bau.edu.tr

karar alıcıların Türkiye’yi ve Türkiye’nin sosyalleştiği aktörleri nasıl algıladığını, bu doğrultuda ne gibi politikalar öngördüğünü ve söz konusu politikaların gelişimini ortaya koymaktadır. Araştırma, uluslararası ilişkiler teorilerinden sosyal inşacılık üzerine yapılandırılmış olup Türkiye’nin süregiden “kimlik” ve “güvenlik” inşa sürecinin savunma sanayindeki tezahürüne de ışık tutmaktadır.

Türk Dil Kurumu’na göre “değişim”, “bir zaman dilimi içindeki değişikliklerin bütünü, değişme” olarak tanımlanmakta, “dönüşüm” ise, “olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, şekil değiştirme, tahavvül, inkılap, transformasyon” şeklinde açıklanmaktadır. Sosyal inşacılıkta da durum bu şekildedir: Karar alıcıların iç ve dış ortamdan algıladıkları risk, tehdit ve fırsatlar zamanla değişiklik arz edebilir; bu algılara göre devlet politikaları da bir dönüşüm geçirir. Dönüşüm, daha uzun soluklu ve çoğunlukla geri alınamayan etkileri olan bir mefhumdur. Uluslararası ilişkiler alanyazınında İnşacılık kapsamında buna verilen en güzel örnekler arasında, liderlerin perspektiflerindeki değişim ile Sovyetler Birliği, Almanya ve Japonya’nın geçirdiği siyasi, askerî ve ekonomik dönüşümler sayılabilir.

Türkiye Cumhuriyeti yıpratıcı bir bağımsızlık savaşı sonrasında toparlanmaya yönelik bir politika benimsemiş ve “ben” kavramı; “statükocu”, “barışçıl”, “emperyalizm karşıtı ancak yüzü Batı’ya dönük”, “ikili ve çoklu anlaşmalarla kendini güvence altına almak isteyen” olarak tanımlanmıştır. Soğuk Savaş ile meydana gelen çift kutuplu uluslararası sistemde Türkiye’nin “ben” algısı, taraf seçme zorunluluğu çerçevesinde ve ülkenin mevcut Batı eğilimi doğrultusunda “Batı ile stratejik ortaklık” ve “anti-komünist” kavramlarıyla özetlenecek bir evrim geçirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında çok kutuplu ortamında ise Türkiye kendine daha geniş bir manevra alanı bulmuş ve ivme kazanan ekonomik büyüme ile doğru orantılı biçimde uluslararası arenada görünür olma politikası benimsemiştir. Bu dönemde Türkiye’de benlik inşasında öne çıkan ifadeler, “proaktif”, “vizyoner”, “Afro-Avrasya’nın merkezi” ve “Osmanlı Devleti bakiyesi topraklarla ilişkileri canlandırmaya heveskâr” olarak özetlenebilir. 1923’ten günümüze, risk veya tehdit olarak inşa edilen bazı “ötekiler” yerini ve ağırlığını korurken, bazıları da gündem dışı kalmıştır. İç “ötekiler” Cumhuriyet muhalifleri, sol akımlar, PKK bölücülüğü ve irtica olarak tanımlanırken; dış “ötekiler” Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Yunanistan’dan Suriye, Irak ve IŞİD gibi diğer aktörlere evrilmiştir.

Bununla birlikte, savunma sanayi ile dış politika arasında doğrusal bir ilişki bulunmakta olup, devlet politikaları “belirleyici, düzenleyici ve sınırlayıcı” niteliklere sahiptir. Bir diğer deyişle, savunma sanayi imalat ve ihracatı, devletlerin risk, tehdit ve fırsat algılamaları üzerine inşa edilen dış politikalarına göre şekillenir.¹ Ancak, harp silah, araç, gereç ve mühimmatıyla yedek parçalarını ve önemli girdileri üreten sanayi tesislerinin bütünü olarak tanımlanabilecek savunma sanayini sadece askerî bir üretim mecrası olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Sektör, başta “ulusal güvenliğin” sağlanması için gerekli olan malzeme ve teçhizat üretiminin yanı sıra, yeni teknolojik gelişmelerin sivil hayatta da kullanımına olanak sağlayan altyapı çalışmalarıyla tüm sanayi kollarını destekleyen bir yapıdadır. Karar alıcıların algıları üzerine inşa edilmiş güvenlik politikalarına göre şekillenen

¹ Devlet Planlama Teşkilâtı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Makine İmalat Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2000, s. 117. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_MakinaImalatSanayii.pdf (25.05.2020).

savunma sanayi, ilgili ürünlerin ihracatı vasıtasıyla da ülke ekonomilerine destek olmaktadır.

Belirlenen “ötekiler” çerçevesinde, başta sınır güvenliğine yönelik konvansiyonel üretimin kapsamı, zamanla asayişin temini ve terörizmle mücadelede kullanılacak malzeme ve teçhizatı da dahil edecek şekilde genişletilmiştir. Çeşitli teşviklerle beslenen savunma sanayinde Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) ve modern teknolojilerin benimsenmesi sayesinde uzaktan kontrollü sistemler, elektronik harp ve entegre muharebe sistemi ile otonom sistemler gibi çıktılar, bölgesel çatışmalardan kaynaklı melez tehditlerin bertaraf edilmesinde büyük rol oynamıştır.

Türk savunma sanayi üzerine yapılmış akademik çalışmalar, genellikle mühendislik veya işletme/ekonomi disiplinlerinde nicel ve teknik çerçevede ele alınmıştır. İlave olarak; “İnşacılık kuramına göre Türk dış politikası”, “Türkiye’de güvenlik kültürü”, “Türkiye’de güvenlik algısı ve dış politika” ve “Türkiye’de savunma politikaları” gibi konuların genelde belirli vakalar veya dönemler üzerinden betimsel olarak çalışıldığı gözlenmiştir. Bu doğrultuda, mevcut çalışma, Türkiye’de güvenlik inşasının evrimi üzerinden savunma sanayinin gelişimini ortaya koyarak siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanyazınına katkıda bulunmaya amaçlanmaktadır.

Kuramsal Çerçeve

İnsanoğlunun yaşam döngüsü içerisinde beslenme ve uyuma gibi temel fizyolojik ihtiyaçların yanı sıra, yaşamın sürdürülmesi adına güvenlik ihtiyacı da öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir güvenlik, insanlardan müteşekkil devletler için de mühim bir gereksinimdir. Güvenlik, uluslararası ilişkiler çerçevesinde bu kadar zaruri olmasına karşın, bu kavrama ilişkin evrensel kabul görmüş bir tanımlama bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise kavramın, farklı aktörlerin siyasi ve felsefi altyapılarına göre türlü biçimlerde yorumlanabilir olmasıdır.²

Ana akım uluslararası ilişkiler kuramları (realizm ve liberalizm), güvenliğin sınırların korunmasından ibaret olduğunu varsayar ve zamansız bir anarşik sistemde güçler dengesindeki değişimlerin çatışma doğurma potansiyeline işaret eder. Liberaller her ne kadar anarşiye rağmen barış zamanında da sürdürülebilecek kurumsal diyalog ortamı ve kazan-kazan senaryoları ihtimali üzerinde dursa da, realistlerle birlikte sert (maddi) güç ve ulusal güvenliği önde tutarlar ve her iki kuramda da algıya yer yoktur.³

Herhangi bir aktörün yahut eylemin tehdit oluşturup oluşturmadığının algısal çerçevede analizi, neoklasik realizm ile başlamıştır. Buna göre uluslararası sistem ve sistemdeki kutupluluk (tek, çift, çok), devlet politikaları üzerinde yönlendirici olsa da, siyasi liderler ve seçkinlerin sistemdeki devletlerin görece güçleri hakkındaki algıları ile kamuoyu ve meclislerin karar alma süreçlerindeki dolaylı etkileri yadsınamaz. Dolayısıyla devletler, sistemin kuklası veya kurbanı değildirler.⁴ Akabinde sosyal inşacılık; devletlerin kimlik, çıkar

² Bilgin, Pınar, Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 14, 2010, s. 69-96, s. 76-77.

³ Aydın, Mustafa, Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3-4, 1996, s. 71-114, s. 86-89, 93; Baylis, John, Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008, s. 69-85, s. 71-78; Bozdağlıoğlu, Yücel ve Özen, Çınar, Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 1, Sayı 4, 2004, s. 59-79, s. 60-70.

⁴ Akgül-Açıkmeşe, Sinem, Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 8, Sayı: 30, 2011, s. 43-73, s. 53-56.

ve politikalarının birbirleriyle sosyalleşme vesilesiyle nasıl süregiden bir değişim içinde olduğu savıyla neoklasik realizmden bir adım öne çıkmıştır. “Ben” ve “öteki”nin konjektürel ve bilişsel boyutlarına değinen ve bu ikilinin hiçbir zaman statik olmadığına işaret eden kuram, siyasette sert gücün yerine algı ve tercihin gücüne vurgu yapmıştır.⁵ İnşacılıktan ilham alan Kopenhag Okulu da “söz edim” kavramı ile söylemin eyleme giden yolu “inşa” ettiğini savunmuştur. Bu çerçevede “güvenlikleştirme” ve “güvenlik-dışılaştırma” kavramlarını ortaya atan Okul, aynı sosyal inşacılık gibi, karar alıcıların sahip oldukları yetki çerçevesinde kendi algılarını nasıl politikaya dönüştürdüklerini ve bu doğrultuda kimi aktörleri güvenlikleştirip tehdit kategorisine yerleştirirken kimilerini de güvenlik-dışılaştırarak normalleştirdiklerini ileri sürer. Gerek sosyal inşacılık gerekse Kopenhag Okulu, tehdit olarak kamuoyuna sunulan aktörün/olayın gerçek bir tehdit olup olmadığını sorgulamaz.⁶ Eleştirel inşacılık ve postyapısalcılık ise, karar alıcıların kimi zaman ulusal güvenlik adına kendi çıkarlarını kollamak niyetiyle hayali tehditler üretebileceği gibi, mevcut bir riski ciddi bir tehdit olarak pazarlayabileceklerini veya birilerini günah keçisi ilan edebileceklerini ileri sürerler.⁷

Yukarıda özetlendiği üzere, modern uluslararası ilişkilerde sosyal algılamalardan bağımsız gerçekliklerden bahsedilemez. Bir devletin muhatabının maddi gücünün tehdit olup olmadığı, sadece nesnel olarak tespit edilebilecek artış/azalış ile değil, öznel olarak algılanan gücü kullanma iradesi ve muhtelif hedef öngörülerini ile belirlenir. Algılar ile kimlik, değer ve çıkarlar arasında birbirini besleyen bir döngü mevcuttur. Sistemdeki aktörlerin birbirleriyle sosyalleşmesi, belirli ulusal kimlik, değer ve çıkarlar üzerinden ilerler. Sosyalleşme sırası ve sonrasında ise söz konusu kimlik, değer ve çıkarlarda dönüşüm gözlenebilir. Bu da politikalarda ve hatta sistemin kendisinde değişime yol açabilir.⁸

Güvenlik algısı, bireylerin kişisel özelliklerine, yaşadıkları coğrafyaya, içinde buldukları kültüre ya da parçası oldukları toplumun kurallarına göre değişebilmektedir. Aynı çerçevede devletler de sınırları içinde veya dışında cereyan eden olayları yahut etkileşim içinde oldukları aktörleri önemli/önemsiz yahut tehdit/fırsat şeklinde kategorize ederken, tarihsel geçmiş, coğrafi konum, ideoloji, ekonomik güç ve beşerî sermaye gibi etmenleri dikkate alırlar.

Türkiye’de Güvenlik ve Savunma Politikalarında Karar Alıcılar

Türkiye’de güvenlik ve savunma politikalarının ana aktörleri, zaman içerisinde değişim göstermiştir. 1919-1950 yılları, gerek iç gerekse dış güvenlik gündeminde liderin belirleyici olduğu bir döneme işaret eder. Vefatına kadar geçen dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün belirlediği statükocu çizgide, “Yurtta

⁵ Wendt, Alexander, Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapan-Yapı Sorunu, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 6, Sayı: 23, 2009, ss. 3-44, s. ss. 6-9, 39-40; Sarı-Ertem, Helin, Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: “Kimliğin Güvenliği” ve “Güvenliğin Kimliği”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 16, 2012, s. 177-236, s. 180-190.

⁶ Akgül-Açıkmeşe, a.g.e., s. 57-59; Baysal, Başar, ve Lüleci, Çağla, Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:11, Sayı: 22, 2015, s. 61-95, s. 70-83.

⁷ Aydın-Düzgit, Senem, Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 12, Sayı: 46, 2015, s. 153-168, s. 155-158.

⁸ Oğuzlu, Tarık, “İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika”, Efegil, Ertan ve Erol, Mehmet Seyfettin Erol (der.) Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği, Barış Kitap, Ankara, 2012, s. 22-51, s. 30-31.

Bariş, Dünyada Bariş” ve ahde vefa ilkeleri doğrultusunda çatışmalardan kaçınılmış ve bağımsızlık sonrası yerli kaynaklarla ekonmik kalkınmaya ve kurumsallaşmaya odaklanan bir duruş sergilenmiştir. Atatürk’ten sonra, İkinci Dünya Savaşı gibi kritik bir gelişmenin ışığında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de iç ve dış güvenlik tehditlerini ve bertaraf mekanizmalarını şekillendiren baskın aktör olmuştur. Her iki dönemde de ordu, mutlak surette dış politika süreçlerinin dışında tutulmak istenmiş ve ancak teknik konularda bu kurumla istişare edilmiştir.⁹ Söz konusu dönemde, bugünkü Milli Güvenlik Kurulu’nun (MGK) öncülü olarak kabul edilen Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Katipliği 1933’te kurulmuş ve görevi “milli seferberlik” olarak tanımlanmıştır. Kurum 1949’dan itibaren, yerini Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) ve Genel Sekreterliği’ne bırakmıştır. 1962 yılına dek görev yapan MSYK’nın üyelerini, Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı ve Başbakan oluşturmuştur.¹⁰

MSYK’nın 1949’da kurulması ile ABD’de 1947’de kabul edilen Ulusal Güvenlik Yasası (National Security Act) akabinde hayata geçirilen Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council) arasında bir paralellik kurulabilir. Konsey, başkanın danışma kurulu mahiyetindedir ve görevi, ulusal güvenliği ilgilendiren iç, dış ve askerî konularda bilgi toplamak ve değerlendirmeler yaparak başkana önerilerde bulunmaktır.¹¹

Soğuk Savaş’ın en kritik dönemi olan 1950-1960 yılları arasında, Dışişleri Bakanlığı’nın nüfuzu artış göstermiştir. Bakanlık, dış ekonomik ilişkiler ve yardım konularında da yetkilendirilmiş ve gerek ABD ile ilişkilerin sürdürülmesi gerekse 1959-1960 Kıbrıs anlaşmalarının gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. NATO üyeliğine rağmen Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), iç ve dış güvenlik gündeminin belirlenmesinde henüz etkin değildir. Ordunun güvenlik meselelerinde görünürlüğü, Kore Savaşı’nda kazandığı prestij’in ardından mümkün olacaktır.¹²

MSYK, 1960 Darbesi’nin ardından hazırlanan 1961 Anayasası ile Milli Güvenlik Kurulu’na dönüştürülerek bir “anayasal organ” hâline getirilmiştir. Tanım itibarıyla dış tehditlerin bertaraf edilmesine odaklı olan “savunma” kavramından, iç-dış ayrımı gözetmeyen ve daha kapsamlı bir gündeme sahip “güvenlik” kavramına geçiş, önemli bir dönemeçtir.¹³ Bu süreçte Dışişleri Bakanlığı’nın çalışma alanları, dış politikanın yürütülmesi ile sınırlandırılmıştır. Millî İstihbarat Teşkilâtı ise, MGK Genel Sekreterliği tarafından hazırlanan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’ne (MGSB) Dışişleri Bakanlığı ile girdi sunması açısından mühimdir. 1963’ten itibaren hazırlanan, beş yılda bir güncellenen ve kamuoyuna açık olmayan belge, Bakanlar Kurulu tarafından onaylanır. MGSB, “Türkiye Cumhuriyeti’nin bekâsı ve Türk milletinin refahına ilişkin izlenecek milli güvenlik siyasetinin esaslarını içeren, [devletin] milli menfaati ve milli hedefleri [ile bunlara] ulaşmak için takip edilecek iç ve dış güvenlik ile savunma siyasetlerine ilişkin esasları kapsayan yol haritası” şeklinde

⁹ Uzgel, İlhan, “TDP’nin Oluşturulması”, Oran, Baskın (der), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 10. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 73-93, s. 74-76.

¹⁰ Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Hakkımızda, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (21.11.2020).

¹¹ Sevinç, Murat, Milli Güvenlik Kurulu ve 1997 Süreci, Birikim, Sayı: 131, 2000, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-131-mart-2000/2324/milli-guvenlik-kurulu-ve-1997-sureci/5860> (20.10.2020).

¹² Uzgel, a.g.e., s. 76-77.

¹³ Sevinç, a.g.e.

tanımlanmaktadır.¹⁴

Cumhurbaşkanının başkanlığında Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma Bakanları ile Kuvvet Komutanlarından oluşan MGK'nın 1961 Anayasası'nda belirtilen "milli güvenlik" ile ilgili "temel görüşleri bildirmek" görevi, 1971 askerî muhtırasını müteakip anayasa değişikliği ile daha fazla bağlayıcılığı olan "tavsiye etmek" şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Askeriyenin devletin güvenlik gündemini belirlemedeki etkisi, 1980 Darbesi'nden itibaren daha da artmış ve ordu, 1990'lı yıllarda gerek içte bölücülük ve irtica gerekse dışarıda bölgesel istikrarsızlıklara işaret ederek söylem ve eylem bazında faal bir aktör konumuna erişmiştir.¹⁵ Öyle ki, 1982 Anayasası ile yenilenen MGK bünyesinde yer alacak bakanlık sayısı azaltılırken (Maliye, Ulaştırma, Çalışma Bakanlığı devre dışı bırakılmıştır), Jandarma Genel Komutanlığı kuruma dâhil edilmiştir. 1982 Anayasası'nın Beşinci Maddesi, milletin bağımsızlığını, bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini ulusal güvenlik çerçevesinde vurgularken, yeni anayasaya binaen yapısı değiştirilen Millî Güvenlik Kurulu'na göre güvenlik, "Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması" şeklinde tanımlanmıştır.¹⁶

2000'li yılların başında AB üyelik süreci çerçevesinde çıkarılan ve yasal reformlar içeren uyum paketleri ile MGK bünyesine Başbakan Yardımcıları ile Adalet Bakanı da katılmıştır. Söz konusu değişikliklere kadar "öncelikle dikkate alınması" öngörülen MGK kararları, "uygun bulunması hâlinde kabul edilecek tavsiye kararları" şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca MGK Genel Sekreterinin TSK mensubu olma zorunluluğu kaldırılmış ve MGSB'nin hazırlanmasında Bakanlar Kurulu katkısı artmıştır. Yeni düzende kurul toplantıları Cumhurbaşkanı başkanlığında gerçekleşmekte, kararlar çoğunlukla alınmakta ve eşitlik durumunda kurul başkanının bulunduğu taraf çoğunluğu sağlamış sayılmaktadır. Kurul gündemi cumhurbaşkanı tarafından belirlenmekte ve süreçte Başbakan ve Genelkurmay Başkanı'nın önerileri dikkate alınmaktadır.¹⁷

15 Temmuz 2016 tarihinde Fetullah Gülen'in liderliğini yaptığı Gülen Cemaati (Fethullahçı Terör Örgütü/FETÖ) tarafından gerçekleştirilen başarısız darbe girişimi, son yıllarda Türkiye'nin savunma ve güvenlik yapısı ile politikalarını etkileyen en önemli olay olmuştur. 2013 öncesinde barışçıl ve eğitim odaklı bir hareket olduğu düşünülen Gülen Hareketi'nin ordu ve yargı başta olmak üzere birçok kamu kurumunda yapılandığı ve bu yapının bir darbe organize edecek kapasiteye ulaştığı görülmüştür.¹⁸ Olayın akabinde, daha önce Başbakanlığa bağlı olarak görev yapan Millî Güvenlik Kurulu ile Genelkurmay Başkanlığı ve Millî İstihbarat Teşkilâtı, Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. Kara, Deniz ve Hava Kuvvet Komutanlıkları ise Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmış ve Harp Akademileri

¹⁴ Aydın, Mustafa ve Ereker, Funda, Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 11, Sayı: 43, 2014, s. 127-156, s. 135.

¹⁵ Uzgel, a.g.e., s. 79, 87.

¹⁶ Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, 9 Kasım 1983, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2945.pdf> (30.11.2020).

¹⁷ Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, a.g.e.; Aydın ve Ereker, a.g.e., 137-138.

¹⁸ Yavuz, M. Hakan ve Koç, Rasim, The Turkish Coup Attempt: The Gülen Movement vs. the State, Middle East Policy, Cilt: 23, Sayı: 4, 2016, s. 136-148, s. 140-142.

kapatılarak Milli Savunma Üniversitesi kurulmuştur. Genel anlamda sivil-asker ilişkilerinde sivilin ağırlığı artırılmış ve ülkenin ana güvenlik aktörü, 24 Haziran 2018 Seçimleri ile başkanlık sisteminin de yürürlüğe girmesi ile Cumhurbaşkanlığı makamı olmuştur. MGK’nın nihai kompozisyonu Cumhurbaşkanı ve Yardımcıları; Adalet, Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarını içermektedir. 9 Temmuz 2018 itibarıyla Savunma Sanayi Başkanlığı adını alacak olan Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) da, Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır.¹⁹

Cumhurbaşkanı, ulusal savunma ve güvenlik açısından TBMM’yi temsilen başkomutan olarak karar alma, ilgili bakanları ve genelkurmay başkanını atama, kabineyi toplama ve toplantıya çağırma yetkilerine sahiptir. Başkanlık öncesi sistemde Anayasa’nın 117. ve 118. maddeleri ile ulusal güvenliğin sağlanması ve ulusal güvenlik politikalarının oluşturulması ile uygulanması Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu’na verilmişken, yeni sistemde bu yetki ve sorumluluklar Cumhurbaşkanlığı’na devredilmiştir. Böylelikle Cumhurbaşkanlığı makamı, Türkiye’nin ulusal güvenlik ve savunmasında birincil aktör konumuna gelmiştir.

Düzenli aralıklarla güncellenen MGSB’nin yanı sıra; yine düzenli olarak başta Devlet Planlama Teşkilatı, ardından Kalkınma Bakanlığı ve günümüzde ise Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan “Kalkınma Planı” ile Savunma Sanayi Müsteşarlığı’nca hazırlanan “Stratejik Plan”, karar alıcıların güvenlik algıları doğrultusunda tayin ettiği politikaları ve bu çerçevede savunma sanayine biçtikleri rolü ve görevi tanımlayan önemli belgelerdir. MGSB ve Kalkınma Planı’nın tarihçesi, Soğuk Savaş yıllarına dayanır; günümüzde artık Savunma Sanayi Başkanlığı tarafından hazırlanan Stratejik Plan ise Soğuk Savaş sonrası dönemde başlatılmıştır.

1923’ten Soğuk Savaş Dönemine Güvenlik ve Savunma Sanayi

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında da “güvenlik”ten anlaşılan, zayıf ve kırılğan olarak tabir edilen ülkenin sınırlarının askerî tehditlerden korunması olarak özetlenebilir. İçeride Cumhuriyet rejimine yönelik muhalif unsurlar olsa da güvenlik, “Sevr Sendromu” üzerine inşa edilmiştir ve 1950’lere dek “milli müdafaa”, “milli seferberlik”, “müdafaa-i memleket”, “vatan masuniyeti” gibi farklı kullanımlara sahiptir.²⁰ İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru taraf seçmek zorunda kalan ve Soğuk Savaş döneminde Batılı kurumlara giderek daha çok eklenilen Türkiye, “security” kavramına karşılık gelen ve askerî niteliği haiz “güvenlik” kavramını benimsenmiştir. Zamanla buna “savunma” da dâhil edilmiş ve güvenlik, “ulusal güvenlik ve savunma” şeklinde değişime uğramıştır.²¹ Bu durumun kurumsal yansıması, görevi “milli seferberlik” olarak tanımlanan ve MGK’nın temelini teşkil eden Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Katipliği’nin (1933-1949) Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği’ne (1949-1962) evrimi şeklinde gerçekleşmiştir.

¹⁹ Rodriguez Sanmartin, B. K. 24 Haziran’dan sonra Cumhurbaşkanlığı’na bağlanan kurumlar, Euronews, 25 Temmuz 2018, <https://tr.euronews.com/2018/07/25/24-haziran-dan-sonra-cumhurbaskanligina-baglanan-kurumlar-neler-> (10.05.2020).

²⁰ Pakin-Albayrakoğlu, Esra, “Güvenlik Kültürü ve Dış Politika: Türkiye’nin Güvenlik Kültürü’ndeki Dönüşüm ve Türk Dış Politikasına Yansıması”, Efeğil, Ertan ve Erol, Mehmet Seyfettin (der.) Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları, Barış Kitap, Ankara, 2012, s. 109-135, s. 116.

²¹ Özcan, Gencer, “Türkiye’de Milli Güvenlik Kavramının Gelişimi”, Balta Paker, Evren ve Akça, İsmet (der.) Türkiye’de Ordu, Devlet, Siyaset, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 307-349, s. 330.

Özetle, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlıkları döneminde, henüz yeni kurulmuş “ben”in güvenliği, öncelikle çatışmalardan kaçınarak mümkün mertebe yerli imkânlarla toparlanma, Soğuk Savaş’a giden yolda ise Batı ile tamamıyla bütünleşme stratejileriyle sağlanmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma sanayi alanında çok fazla üretim tesisi ortaya çıkmamıştır. Bu dönemdeki faaliyetler ancak Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan birkaç üretim tesisi ile sınırlı kalmıştır. Ekonomik ve teknolojik anlamda tüm olumsuzluklara rağmen savunma sanayi, büyüme ve kalkınmanın önemli bir parçası olarak görülmüş ve buna yönelik yatırımlar yapılmaya çalışılmıştır. Savunma sanayi, devlet politikası olarak desteklenmiş ve devlet öncülüğünde geliştirilmesi öngörülmüştür. Bunun yanı sıra, 1925 yılından itibaren devlet destekli ilk özel sektör savunma sanayi fabrikaları da (bkz. Şakir Zümre, Nuri Killigil) varlık göstermeye başlamıştır.²²

Bu döneme ait savunma sanayi çabaları, Cumhuriyet’in kuruluşundan Atatürk’ün vefatına kadar geçen süre olan 1923-1938 dönemi ile müteakip dönem açısından farklılık göstermektedir. Cumhuriyetin ilanı ile dışa bağımlılığın önüne geçilmesi ve yerli sanayinin geliştirilmesi amacıyla kurulan fabrikalarda, kendi silah ve mühimmatlarının üretilmesinin yanı sıra hava ve kara taşıtları ile hem askerî hem de sivil sanayinin gelişimi planlanmıştır. Keşif uçaklarından eğitim planörlerine, ilk gemilerden çeşitli silah, mühimmat, el ve uçak bombaları, kara mayınları ve işaret fişeklerine kadar üretim geniş bir yelpazede gerçekleşmiştir.²³

1938 sonrasında ise sanayi açısından durgunluk ve gerileme dönemi başlamıştır. İki dünya savaşı arası dönemde İngiltere ve Almanya ile yapılan anlaşmalarla, savunmaya yönelik teçhizat ve malzemenin üretimi yerine dışardan teminine geçilmiştir. Benzer şekilde Türkiye, 1941’de ilan edilen Ödünç Verme ve Kiralama Programı çerçevesinde ABD’den milyonlarca dolarlık savaş malzemesi tedarik etmiş ve 1947’den itibaren Sovyetler Birliği’ne komşu ülkelerde, askerî ve ekonomik iyileştirme amacı güden Truman Doktrini ve Marshall Planı mucibince yerli savunma sanayinde üretim, durma noktasına gelmiştir. Bu gelişmelerin en önemli iki sonucu, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modernizasyonunun yanında Atatürk’ün öncülüğünü yaptığı bağımsız ve milli savunma anlayışından uzaklaşılması ve savunma ihtiyaçlarının Batı’nın izin verdiği bir çerçevede sınırlı kalmak koşuluyla karşılanabilir bir hâle gelmiş olmasıdır. Amerikan menşeli malzemelere bedel ödenmemesine rağmen bakım harcamaları, ekonomi üzerinde ciddi yük oluşturmuştur.²⁴

Soğuk Savaş Dönemi (1947-1990)

Soğuk Savaş yıllarında “ABD’de geliştirilip Türkiye’ye ithal edilen ‘milli güvenlik devleti’ modeli”, Sovyetler Birliği ve sol ideolojilere karşı silahlı kuvvetlerin bir tür “sigorta” işlevi görmesi esasına dayanır.” Türkiye’nin “ben” algısı; söz konusu dönemde çift kutuplu sistemde taraf seçme zaruriyetinin belirmesiyle ve ülkenin geleneksel “muasır medeniyetler

²²Savunma Sanayi Başkanlığı, Savunma Sanayimiz, <https://www.ssb.gov.tr/website/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1> (20.05.2020).

²³ Savunma Sanayi Başkanlığı, a.g.e.

²⁴ Savunma Sanayi Başkanlığı, a.g.e.; Aydın, Mustafa, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye: 1939-1945”, Oran, Baskın (der.), a.g.e., s. 399-476, s. 411, 457; Oran, Baskın, “Dönemin Bilançosu”, Oran, Baskın (der.), a.g.e., s. 479-498, s. 484-489; Erhan, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler: 1945-1960”, Oran, Baskın (der.), a.g.e., s. 522-575, s. 532-535.

seviyesine erişme” gayesi çerçevesinde Batı’yı örnek alma politikası doğrultusunda, “Batı ile stratejik ortaklık” temelinde ilerlemiştir. “Öteki” algısı ise milli güvenlik siyaset belgelerinde iç ve dış gelişmelere sâri olarak tanımlanmıştır. Bu minvalde, ağırlıklı olarak doğuda Sovyetler Birliği ve batıda Yunanistan (Kıbrıs ve Ege’de deniz yetki alanları meseleleri), tehdit odakları olarak belirlemiştir. “Anti-komünist” çizgide inşa edilen “ben”, Kıbrıs’ı “yavru vatan” olarak betimlemiş ve Türkiye’yi bu Ada’daki Türklerin “hamisi” olarak öne çıkarmıştır. MGK, 1980’lerin ortalarından itibaren iç tehdit ağırlıklı söylemler geliştirmiştir. 1985 itibarıyla MGK basın bildirimlerinde sıklıkla dillendirilen güvenlik meselesi, “Güneydoğu Anadolu” koduyla bilinen bölücü PKK terörüdür.²⁵ 1986 tarihli MGSB’de Yunanistan ile yaşanan sorunlar, Soğuk Savaş Dönemi’nin birincil tehdit algısı olan Sovyetler Birliği’nden de daha “yakın tehdit” olarak betimlenmiş, bunu Varşova Paktı, Suriye ile yaşanan sorunlar ve İran-İrak ile yaşanan sorunlar izlemiştir.²⁶

Aralık 1963’ten itibaren Kıbrıs’ta Rumların Türklere yönelik saldırılarının artmasıyla, Zürih Antlaşması (1959) çerçevesinde Ada’da düzen ve istikrarın korunmasında İngiltere ve Yunanistan’la birlikte garantörlük görevini üstlenen Türkiye, gerekli iş birliği sağlanamadığı gerekçesiyle, inisiyatif alma ihtiyacı hissetmiştir. Ancak, ABD Devlet Başkanı Lyndon Johnson, gönderdiği 5 Haziran 1964 tarihli mektupta iki ülke arasında Temmuz 1947’de imza edilen anlaşmaya binaen sağlanan askerî yardımın, verilmiş amaçları dışında kullanılmamasını ifade ederek Türkiye’yi müdahaleden caydırmaya çalışmış ve söz konusu müdahalenin SSCB’yi kışkırtması durumunda NATO’nun Türkiye’yi savunma yükümlülüğü taşımadığını beyan etmiştir. Bu durum, ulusal çıkarlar doğrultusunda herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan kullanılacak yerli savunma ürünlerine duyulan ihtiyacı daha da artırmıştır.²⁷

Ancak, Türk savunma sanayi açısından 1950-1974 dönemi, gerilemenin yoğun olarak görüldüğü bir süreçtir. Özellikle 1952 yılında NATO’ya üyelik vasıtasıyla savunma ihtiyaçlarının hibe yoluyla karşılanması, ülkede savunma sanayi alanındaki üretimin neredeyse durmasına yol açmıştır. Devletin savunma sanayinden çekilmesi ile özel sektörün sanayi alanında çalışmaları da sınırlı kapasitede ve kısa ömürlü olmuştur. Savunma ihtiyaçlarının tedariki, zamanla dışarıya borçlanma bağımlılığına dönüşecektir.²⁸ Bu gidişata son bir örnek vermek adına, ilk olarak Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilâtı, ardından 2011-2018 yılları arasında Kalkınma Bakanlığı ve akabinde de Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan “Kalkınma Planı”, savunma sanayi alanında oluşturulan ulusal politikaların temelini ve dayanağını oluşturmaktadır. Beş yıllık olarak tasarlanan kalkınma planlarının ilki, 1963 yılında TBMM tarafından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı olarak hayata geçirilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1968-1972) milli savunma harcamalarındaki hızlı artışa gönderme yapılmış ve milli savunma altyapı yatırımları ilk defa gündeme getirilmiştir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1973-1977) milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği ekipmanların yeterli sayıda tedariki ile milli sanayileşme çabaları arasında bağlantı kurulmuş ve sektörde sanayileşmenin önemi ilk defa

²⁵ Gürpınar, Bulut, Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 10, Sayı: 39, 2013, s. 73-104, s. 77-78, 88.

²⁶ Çiftçi, Kemal, Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010, s. 294-295.

²⁷ Erhan, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler: 1960-1965”, Oran, Baskın (der.), a.g.e., s. 681-715, s. 685-686.

²⁸ Savunma Sanayi Başkanlığı, a.g.e.

ortaya konulmuştur.²⁹

1965 yılında kurulan “Türk Donanma Cemiyeti”, özellikle çıkarma gemilerinin yapımına yönelik olarak “Kendi Gemini Kendin Yap” kampanyası çalışmalarını yönlendirmiştir. Benzer biçimde “Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı” da 1970’te ulusal havacılık sanayini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Bunları, 1974 yılında “Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı” izlemiştir. “Türk Donanma Cemiyeti”, 1972’de “Türk Donanma Vakfı”na, 1981’de de “Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı”na dönüşecektir.³⁰

Türk savunma sanayinin yeniden yerli üretim çalışmalarına başlaması açısından 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı’nda müttefik devletlerin uyguladığı ambargo ve engellemeler önemli bir çıkış noktası oluşturmuştur. Bu tarih sonrasında yerli bir savunma yapısı oluşturmak üzere Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilerek, dışa bağımlılığı en aza indirecek bir sistemin kurulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çeşitli proje ve uygulamalar, 1980 Askerî Darbesi’ne kadar devam etmiştir. 1980 sonrası serbest piyasa koşullarına geçilmesiyle birlikte, savunma sanayinde yabancı sermayeye açık politikaların uygulanmaya izlenmesiyle milli savunma bilincinden tekrar uzaklaşmaya başlanmıştır. Yaşanan ekonomik darboğaz, yeni yatırımlara da engel teşkil etmiştir.³¹

Yunanistan kaynaklı tehdit algısı 1960’ların ortalarında tekerlekli zırhlı ve paletli zırhlı araçlar ile askerî iletişim sistemlerinin üretimine ve çıkarma gemilerinin inşasına yol açmıştır. Gerek iç gerekse dış tehditlerin caydırılması ve bertaraf edilmesi için savunma sektörünün ortaya koyduğu ürünler, Soğuk Savaş Dönemi’nin sonlarına doğru hayli çeşitlenmiştir. Bunlar arasında sırt ve el telsizleri, alternatör, jeneratör, konvektör gibi enerji kaynakları, roket ve füzeler yer almaktadır.³² Bu dönemde gemi yapımı için kızak ve yüzer havuz üretimi gerçekleşmiş, mekanize çıkarma gemisi inşa edilmiş, G3 piyade tüfeği ve MG3 makinalı tüfek çalışmaları icra edilmiş, çeşitli top ve havan mermileri, muhtelif barut ve tabanca fişekleri ve gaz maskeleri TSK’nın kullanımına sunulmuştur.³³

1985 yılında, Ar-Ge faaliyetlerinin teşviki ve TSK’nın ileri teknolojiler çerçevesinde modernizasyonu amacıyla, Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde “Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı” (SaGeB) kurulmuştur. Ulusal savunma sanayi açısından önemli politikalar geliştiren ve uygulanmasını sağlayan SaGeB, 1989 yılında Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) olarak yeniden yapılandırılmıştır.³⁴ SSM’nin karar alma mekanizması olarak aynı yıl oluşturulan Savunma Sanayii İcra Komitesi (SSİK), Cumhurbaşkanı’nın başkanlığında toplanır ve bünyesinde Başbakan, Genelkurmay Başkanı, İçişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı’ni da içeren bir yapılanmadır.³⁵

²⁹ Savunma Sanayi Başkanlığı, a.g.e.

³⁰ Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, Tarihçe, <https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce> (20.11.2020).

³¹ Savunma Sanayi Başkanlığı, a.g.e.

³² Savunma Sanayi Başkanlığı, a.g.e.

³³ Kalyon, Levent, Türkiye’nin Savunma Politikaları Üzerine: Kırmızı Kim? Nobel Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 190; Yurtoğlu, Nadir, Türk Savunma Sanayii’nde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 31, 2017, s. 102.

³⁴ Savunma Sanayi Başkanlığı, a.g.e.

³⁵ Savunma Sanayii Başkanlığı, Savunma Sanayii İcra Komitesi, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=40&LangID=1> (22.11.2020).

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin savunma sistem ve ürünlerini modern teknolojiye dayalı olarak geliştirmek için kurulan Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları, 17 Haziran 1987 tarihinde 3388 Sayılı Yasayla birleştirilerek, “Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı” (TSKGV) kurulmuş ve 26 Eylül 1987 tarihinde faaliyete başlamıştır. TSKGV, kuruluşu itibarıyla ulusal savunma sanayi alanında stratejik yatırımlar gerçekleştirmiştir. TSKGV, her biri savunma sanayinde önemli alanlarda faaliyet göstermekte olan altı bağlı ortaklık ile yedi iştirak olmak üzere 13 şirkette pay sahibidir.³⁶

Soğuk Savaş Sonrası Dönem (1990-2002)

Soğuk Savaş’ın bitmesiyle oluşan çok kutuplu uluslararası sistemde Türkiye’nin “ben” inşası, Cumhurbaşkanı Turgut Özal (1989-1993) ile anılan “aktif angajman” politikası üzerinden gerçekleşmiştir. Yeni dünya düzeninde Türkiye’yi dış dünya ile hızlı biçimde bütünleştirmek isteyen, eski Sovyet coğrafyası ve Orta Doğu’da etki sahibi olmayı düstur edinen Özal, “ben” kavramını statükoculuktan proaktif dış politikaya evrilen yeni bir perspektif üzerinden tanımlamıştır.³⁷ Bu süreç, özellikle Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in (1997-2002) girişimleri ile AB üyeliği sürecinin hızlanması, Yunanistan, Suriye ve İran ile ilişkilerin gelişmesi gibi çıktılara da zemin teşkil edecektir.³⁸

1990’lı yıllarda güvenlik, “öteki” algısı çerçevesinde yine daha çok dış politika odaklı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. MGK, “Güneydoğu’da yaşanan terörist ve anarşik olayları” açıkça tehdit gündemine taşımış ve dış mihraklarla ilişkilendirmiş; sol akımların ise zayıfladığını belirtmiştir. 1992 yılında yenilenen Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’nde de önceleri Yunanistan ve SSCB’ye göre düzenlenen “savunma konsepti” değiştirilmiş, “bölücülükle savaş” öncelik kazanmış ve kaynak olarak Suriye, İran ve Irak hedef gösterilmiştir. Körfez Savaşı akabinde Kuzey Irak’ta oluşan Kürt bölgesinin ve savaş nedeniyle Türkiye’ye akın eden Irak’lı sığınmacıların bu algıdaki rolü büyüktür. 1991-2002 yılları arasında MGK’nın güvenlik inşasında sınır dışı güvenlik meselelerinde ikinci sırayı ise Kıbrıs almıştır.³⁹ 1997 yılında Türkiye tarihine “post-modern darbe” olarak de geçecek olan 28 Şubat müdahalesi akabinde hazırlanan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’nde ise “irtica”, ilk defa öncelikli tehdit olarak tanımlanacaktır.⁴⁰

Kasım 1997’deki MGK toplantısının ardından 4 Kasım 1998’de “tarihi değişiklikler” başlığı altında medyada duyurulan yeni MGSB’de iki temel iç düşman bulunmaktaydı: Devletin laikliğini tehdit eden aşırı dincilik ve toprak bütünlüğünü tehdit eden Kürt ayrılıkçılığı. Aynı belgede “ülkücü mafya” da ilk kez tehdit unsuru olarak sayılmıştır.⁴¹ 1997’de Suriye ve Yunanistan olarak belirtilen dış düşmanlar, 1999’a gelindiğinde belirsizleşmiştir. 1999 belgesinde de organize suç sendikaları ile ülkücü mafyaya yer verilmiş,

³⁶ Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı, a.g.e.

³⁷ Oran, Baskın, “Dönemin Bilançosu”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 7. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 203-242, s. 238-239.

³⁸ Tuğtan, Mehmet Ali, Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 13, Sayı: 49, 2016, s. 9-12.

³⁹ Gürpınar, a.g.e., s. 88.

⁴⁰Ergin, Sedat, İrtica tehdidi, devletin en önemli belgesinde, Hürriyet, 2 Kasım 1997, <https://www.hurriyet.com.tr/irtica-tehdidi-devletin-en-onemli-belgesinde-39271634> (10.05.2020).

⁴¹ Sevinç, a.g.e.

Türkiye'nin “terör, yasadışı silah ticareti, uyuşturucu kaçakçılığı [ve] kitle imha silahlarının çoğalmasına karşı mücadelede” etkin olması gerektiği vurgulanmıştır.⁴²

Soğuk Savaş sonrasının önemli bir gelişmesi, Türkiye'nin faydalandığı Amerikan askerî hibe ve yardımlarının azalması ve gerek yardım gerekse askerî satışların (özellikle Güneydoğu'da kullanılabilecek bazı silahların satışı) Kıbrıs ve Kürt meseleleri, insan hakları gibi konularda Türkiye'nin atacağı olumlu adımlara bağlanmasıdır. Bu durum, Türk savunma sanayinin kendi kendine yeter hâle gelmesinde önemli bir katalizör görevi görecektir.⁴³

Çok kutuplu yeni sistemde güvenlik politikaları açısından daha geniş manevra alanına kavuşmuş olan Türkiye, kendisine biçtiği proaktif rolle gerek bölgesel gelişmeleri şekillendirmek gerekse komşularından kaynaklanan iç müdahaleleri bertaraf etmek için savunma sanayine hız vermeye odaklanmıştır. Altıncı (1990-1994) ve yedinci (1995-2000) beş yıllık kalkınma planlarında ileri teknoloji alanlarında Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesinin önemi vurgulanmıştır.⁴⁴ Bu dönemin en önemli özelliği, 20 Haziran 1998 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Resmî Gazete'de yayımlanan “Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları” (TSSPSE) ile “millî” kavramının tekrar gündeme gelmiş olmasıdır. Teşkil edilmesi öngörülen millî savunma sanayi, “Türkiye'nin güvenlik politikaları meyanında gözetmiş olduğu vecibe ve önceliklerini destekleyen” ve bu doğrultuda “mevcut imkânları azami ölçüde kullanabilen, entegre olmuş ve tekrar yatırımlarından arınmış” bir yapıya kavuşturulmalıdır.⁴⁵

Ulusal savunma sanayinin en son teknolojiler doğrultusunda gelişimi, yeni binyılda Türkiye için güvenlik zafiyeti yaratabilecek durumlara hazırlıklı olunması adına önem taşımaktadır. Millî Savunma Bakanlığı tarafından 2000 yılında yayımlanan Beyaz Kitap'ta da karar alıcılar tarafından altı çizilen terörizm ve köktenci akımlar, etnik farklılıklardan kaynaklanan bölgesel çatışmalar, kitlesel imha silahları ile uzun menzilli füzeler kaynaklı risk ve tehditler vurgulanmış ve TSK'nın caydırıcılık sağlamak, Türkiye'nin ve müttefiklerinin bekasını korumak ve gerektiğinde insani müdahalelerde bulunmak için operasyonel donanım ve hazırlığa ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶

Bu dönemde 1980'lerde inşa edilen 1000 tonluk “AY” sınıfı denizaltı ve ilk modern fırkateyn olan TCG Fatih (F-242), önemli bir dönemeç teşkil etmişlerdir. 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde, Türk Deniz Kuvvetleri gerçek anlamda bir açık deniz kuvveti kimliği kazanmıştır.⁴⁷ 1990-2000 yılları arasında tedarik yaklaşımı da hazır alımdan ortak üretime doğru değişiklik göstermiş, bu süreçte zırhlı muharebe aracı, hafif nakliye uçağı, eğitim uçakları, roket ve roket atar sistemleri, sırt ve tank telsizleri, akü ve bataryalar, elektronik harp cihazları, güdüm ve termal görüntüleme sistemleri, savaş yönetim sistemleri, F-16 ve Cougar helikopteri gibi projeler öne çıkmıştır.⁴⁸ 1990'lı yılların başında, terörle mücadelede önemli bir kaldıraç olması düşünülen İHA sistemlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar meyve

⁴² Aydın ve Ereker, a.g.e., s. 39.

⁴³ Uzgel, İlhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler: 1990-2001”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 7. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 243-326, s. 284-288.

⁴⁴ Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kalkınma Planları. <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (10.05.2020).

⁴⁵ Türkiye Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları, 20 Haziran 1998, <https://www.sasad.org.tr/uploaded/Turk-SS-Politikasi-ve-Stratejisi-%281998%29.pdf> (15.10.2020).

⁴⁶ Millî Savunma Bakanlığı, Beyaz Kitap, Mönch Yayıncılık, Ankara, 2000.

⁴⁷ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçesi, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=11 (15.05.2020)

⁴⁸ Savunma Sanayi Başkanlığı, a.g.e.

vermiş olsa da, seri üretime geçilememiştir.⁴⁹

2002’den Günümüze

Bu dönemde Türkiye’de “ben” inşasında sıklıkla tekrarlanan kavramlar “proaktif”, “vizyoner” ve “Afro-Avrasya’nın merkezi” şeklinde olup, Osmanlı Devleti bakiyesi topraklardan başlamak üzere tüm dünya ülkeleriyle ilişkilerin derinleştirilmesi, dış politikanın temeline oturtulmuştur. Türkiye’nin 2001 ekonomik krizinden nispeten fazla yara almadan çıkması ve 2008’e dek süren yüksek büyüme hızı, benliği “oyun kurucu” olmaya sevk eden önemli bir unsurdur.⁵⁰

3 Kasım 2002’de Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), tek başına iktidar olmuş ve 58. Hükûmet, Abdullah Gül tarafından kurulmuştur. Bu dönem, gerek sivil-asker ilişkileri gerekse siyasi sistemdeki yeni yapılanmalar açısından dikkat çekmektedir. Bunların ilki, 2003 yılında Milli Güvenlik Kurulu’nun AB üyelik süreci çerçevesinde çıkarılan uyum paketleri ile görev tanımının sınırlandırılması ve Genel Sekreterliği’nin sivilleştirilmesidir. Sonuncusu ise, FETÖ darbe girişimi ile tetiklenen sistem değişikliğidir. Bu minvalde, 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile Türkiye’de parlamenter sistemden, cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemine geçilmiştir.

“Komşularla sıfır sorun” politikasının benimsendiği bu dönemde sınır ülkelerinin “öteki” olarak inşasından vazgeçilmiş olsa da, 2000’li yılların ortalarından itibaren bölgesel risklerin yeniden vurgulandığı görülür. Ekim 2005’teki MGK toplantısında uygun bulunan ve Mart 2006’da yürürlüğe giren Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’nde irtica, iç güvenlik tehditleri arasında ilk sırada değerlendirilmeye devam etmiş, bunu bölücülük ve aşırı sol izlemiştir. Ancak, dış tehditler arasında Yunanistan’ın Ege’de karasularını 12 mile çıkarması hedefi savaş nedeni olarak kabul edilirken, Türk askerî varlığının Kıbrıslı Türklerin güvenliği için hayati derecede önemli olduğu belirtilmiş, İran ve Irak’ın Türkiye için risk ve belirsizlik yarattığı vurgulanmıştır.⁵¹

İrticanın “öteki” olmaktan çıkarılması ve köktendinci terör örgütleri olarak Hizbullah ve El Kaide’nin vurgulanması, 2010 Siyaset Belgesi’nde gözlenmiştir. Bölücü terör örgütünün sivil halkı hedef alan saldırılarında kara mayını kullanarak insanlık dışı bir tutum sergilediği ifade edilmiş, dost ve müttefik ülkelere terörle mücadelede sorumluluk çağrısı yapılmıştır. Irak’taki siyasi istikrarsızlık, İran’ın nükleer programı ve İsrail’le ilişkileri olumsuz etkileyen Mavi Marmara Vakası gündemin riskleri arasında değerlendirilmiş; siber tehdidin engellenebilmesi açısından yürütülen milli çabaların artırılması çağrısı yapılmıştır.⁵²

Türkiye’nin özellikle son yıllarda tecrübe ettiği yerel ve bölgesel olaylar akabinde, güvenlik öncelikleri ve “ötekileştirilenler” büyük değişikliğe uğramıştır. Söz konusu olaylar, büyük ölçüde “Arap Baharı” ile tetiklenen gelişmelerdir. Bunlar arasında en önemlileri; Suriye

⁴⁹Karaağaç, Cengiz, İHA Sistemleri Yol Haritası: Geleceğin Hava Kuvvetleri (2016-2050), <https://thinktech.stm.com.tr/detay.aspx?id=29> (20.05.2020).

⁵⁰Gürsel, Seyfettin, “İç Ortam ve Dinamikler: Ekonomi”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 52-70, s. 52-55.

⁵¹Ergan, Uğur, Gizli anayasa tamam, Hürriyet, 20 Mart 2006, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gizli-anayasa-tamam-4111061> (10.05.2020).

⁵²Kırmızı Kitap değişti, Vatan, 28 Ekim 2010, <http://www.gazetevatan.com/kirmizi-kitap-degisti--337075-gundem/> (10.05.2020).

iç savaşı ve bu çerçevede Esad güçleri, PKK yanlısı YPG/PYD unsurları ve IŞİD ile mücadele (2011-...), Suriyeli mülteciler sorunu, Güneydoğu Anadolu’da PKK’ya yönelik Meskûn Mahal ve Hendek Operasyonları (2015), Rus uçağının düşürülmesi ve müteakip kriz (2015), Türkiye’de yüzlerce kişinin ölümüne yol açan ve bir kısmı da gerçekleşmeden engellenen çeşitli terör olayları (2016-2017) ve 15 Temmuz darbe girişimidir (2016).

2015 yılına ait Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’nde “Paralel devlet yapılanmaları ile mücadele” ve “milli iradenin tecellisini engelleyecek her türlü faaliyet” ifadeleri göze çarpmış ve Gülen Hareketi, ulusal güvenliğe yönelik hem iç hem de dış tehdit olarak değerlendirilmiştir. Gezi Olayları ve Kobani eylemlerine karşılık, “halk ayaklanmaları çıkarmaya ve kaos ortamı yaratmaya yönelik illegal girişimler” de tehditler arasında yer almıştır. IŞİD gibi dini istismar eden terör örgütleri, bölgesel tehditler ve mezhep çatışmasını körükleyen faaliyetler, bu MGSB’nin diğer göze çarpan maddeleridir.⁵³

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Kasım 2016’da açıkladığı “Yeni Güvenlik Konsepti”, Türkiye’nin güvenlik algısında önemli bir diğer dönemece işaret etmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi akabindeki gelişmelerin ve artan bölgesel risklerin yeni bir perspektif gerektirdiğine işaret eden Erdoğan, PKK, FETÖ ve DEAŞ gibi terör örgütleriyle mücadelede ulusal güvenliği sağlama stratejisinin sınır aşırı bölgelerde kurulacağına işaret etmiştir. Bu doğrultuda sadece sınırlarındaki istikrarsızlıklarla değil Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Balkanlar’daki istikrarsızlıkların çözümünde de proaktif davranılması, hedef olarak belirlenmiştir. Katar ve Somali gibi ülkelerde askerî üslerin kurulması, Suriye, Irak ve Libya’da muharip güç konuşlandırılması, bu konseptin tezahürleridir.⁵⁴

2019 yılında güncellenen Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’nin en önemli değişikliği, Suriye’nin kuzeyinden kaynaklanan terör tehdidi olmuştur. Eski belgelerde “etnik ve bölücü terör tehdidi” olarak tanımlanan PKK ve uzantıları, bu defa “Suriye kaynaklı, sınır aşan tehdit” olarak inşa edilmiştir. PKK, Suriye’de varlık gösteren YPG, PYD, SDG gibi aktörlerle ilişkilendirilmiş ve ABD’nin ismi açıkça verilmese de, terör örgütünün Suriye’deki faaliyetlerinde dışarıdan aldığı desteğe dikkat çekilmiştir.⁵⁵

Anılan dönem savunma sanayi alanında “yerli ve milli” üretimin ziyadesiyle desteklendiği ve bu amaçla yeni girişimlerin gerçekleştiği bir zamandır. 2006 sonrasında savunma sistemleri tedariklerinde yerli ana yüklenici kullanılmaya başlanmış ve süreç verimliliğini artırmak amacıyla “yapılabilirlik etütleri” hayata geçirilmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) ve Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) kapsamında Ar-Ge’ye ayrılan payın artırılarak savunma sanayinin uluslararası alanda rekabetçi bir yapıya kavuşturulmasına yönelik amaçlar belirtilmiş ve savunma sanayinin ülke sanayisi ile

⁵³Kırmızı Kitap’ta birinci sırada, Habertürk, 2 Ocak 2015, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1025838-kirmizi-kitapta-birinci-sirada> (10.05.2020); İşte Türkiye için yeni tehdit listesi, Milliyet, 7 Nisan 2015, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/iste-turkiye-icin-yeni-tehdit-listesi-2040175> (10.05.2020); Öztürk, Saygı, PKK çıkarıldı, iç tehdidin adı değişti, Sözcü, 10 Mayıs 2015, <https://www.sozcu.com.tr/2015/yazarlar/saygi-ozturk/pkk-cikarildi-ic-tehdidin-adi-degisti-827993/> (10.05.2020).

⁵⁴ Özcan, Mesut ve Kaya, Furkan, Türkiye’nin Artan Bölgesel Askeri Aktivizmini Anlamak, ORSAM Analiz No. 240, Mart 2020, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_240_tr.pdf (23.11.2020).

⁵⁵Milli Güvenlik Siyaset Belgesi yenilendi, Sputniknews, 2 Ekim 2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201910021040304067-milli-guvenlik-siyaset-belgesi-yenilendi-suriyenin-kuzeyinden-gelen-tehdit-vurgulandi/> (10.05.2020).

bütünleşmiş bir yapıya kavuşturulmasının önemi vurgulanmıştır.⁵⁶ On Birinci Kalkınma Planı’nda (2019-2023) ise TSK’nın ve diğer güvenlik güçlerinin “artan ihtiyaçları”nın karşılanması noktasında gelişime açık ve “ileri teknolojik” yapıya sahip ve “yerli” olanakların kullanılması, savunma alanında ihracatın artırılması ve savunma sanayindeki gelişmelerin sivil sanayiye de yayılması hedeflenmiştir.⁵⁷

Bugün yerini Savunma Sanayi Başkanlığı’na bırakmış olan Savunma Sanayi Müsteşarlığı tarafından hazırlanan “Stratejik Plan” da savunma sanayinin belirleyici belgelerindedir. 2000’li yıllarda Türk savunma sanayinin tehdit algulamaları çerçevesinde geçirdiği evrim, bu planlara yansımış ve yol haritası teşkil etmiştir. 2007-2011 yıllarını kapsayan stratejik plan, sektörel ve kurumsal açıdan çok sayıda yeni uygulamayı tetiklemiş, tüm paydaşların ortak bir amaçta buluşmasına katkı sağlamıştır. 2012-2016 Stratejik Planı’nın odağı ise “sistem” olarak tanımlanmıştır. Bu bakış açısı, ülkenin teknolojik açıdan üstün konuma taşınması olarak açıklanmış; projelerin “program yönetimi” boyutunda ve yenilikçi çözümler sunan savunma sanayi hedefinin “sürdürülebilirlik” boyutunda değerlendirilmesi; Ar-Ge’ye sistematik yapı kazandırılması ve teknoloji tabanının derinleştirilmesi amaçlanmıştır. 2017-2021 Stratejik Planı’nda ana tema, “teknolojik derinlik ve küresel etkinlik” olarak belirtilmiştir. Planda dört stratejik alana dikkat çekilmiştir: Modernizasyonda hız, kalite ve mali etkinlik, kabiliyet kazanımı için verimlilik yönetimi, teknoloji yetkinlikleri bilimsel birikimler ve deneyimler ile birleştirmek, stratejik insan kaynağı ve güçlü kurumsal yönetim. En güncel belge ise SSB tarafından hazırlanmış olan 2019-2023 Stratejik Plan’dır. Bu planın temel çerçevesi, yerli imkânların haiz kılınması dolayısıyla dışa bağımlılığın azaltılarak iç tedarik sürecini etkin kılmak olarak belirlenmiştir.⁵⁸

Güvenliğin temininde yurt dışına bağımlılığın azaltılması hususunda “yerli ve milli” olma düsturu, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın çeşitli demeçlerinde yankı bulmuştur. 12 Aralık 2018 tarihinde Beştepe Millet Kongre ve Kültür Merkezi’nde düzenlenen Türk Savunma Sanayii Zirvesi’nde konuşan Erdoğan’ın şu sözleri önemlidir: “Günümüzde savunma teknolojilerinde güçlü ve bağımsız olamayan ülkelerin ve milletlerin geleceğine güvenle bakabilmeleri mümkün değildir. Eğer, biz yine aynı yerde kalmış olsaydık, herhâlde ne Zeytin Dalı Harekâtı’nda ne de Fırat Kalkanı’nda hedefe ulaşamazdık ... Kusura bakmayın Batı’dan hiçbir şey gelmez ve gelmedi.”⁵⁹ Cumhurbaşkanı Erdoğan, 26 Kasım 2019 tarihinde AK Parti TBMM Grup Toplantısı’nda yaptığı konuşmada benzer temalara değinmiştir: “Son beş altı yıldır Batılı ülkeler giderek de artan bir şekilde ülkemize karşı artık inkârı mümkün olmayan boyuta ulaşan bir savunma sanayi ambargosu uyguluyor. Özellikle Suriye’deki son harekâtlarımızdan ve Doğu Akdeniz’deki gelişmelerin ardından bu uygulama daha da sertleşti. Ancak, hamdolsun savunma sanayimiz tüm bu kuşatmaları etkisiz hâle getirebilecek

⁵⁶ Savunma Sanayi Başkanlığı, a.g.e.

⁵⁷ Strateji ve Bütçe Başkanlığı, a.g.e.

⁵⁸ Savunma Sanayi Başkanlığı, Stratejik Plan, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=43&LangID=1> (30.11.2020).

⁵⁹ Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Fırat’ın doğusuna operasyon mesajı, 12 Aralık 2018, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-firatin-dogusuna-operasyon-mesaji-397390.html> (12.10.2020).

kabiliyete ulaşmıştır.”⁶⁰

Bu dönemde Türk savunma sanayinde yerleşme oranı zirveye ulaşmış ve giderek artan sayıda Türk şirketi, adını devler listesine yazdırmayı başarmıştır. Başta terörle mücadele ve sınır güvenliği amacıyla anlık ve sürekli istihbarat ve müdahale kapasitesine sahip olmak için insansız ve silahsız/silahlı hava araçlarının (İHA/SİHA) üretimi öncelik kazanmıştır. Yerli unsurlar kullanılarak üretilen diğer savunma sanayi ürünleri arasında çeşitli silahlar ve mühimmatlar, gece-görüş sistemleri, mayın algılama ve imha robotları, MRAP (mayına dayanıklı ve pusuya karşı etkin araç), ALTAY tankı, ATAK taarruz helikopteri, insansız/uzaktan kontrollü silah sistemleri, deniz aşırı harekât kabiliyetini pekiştirecek deniz platformları (MİLGEM korveti, BAYRAKTAR amfibi tank çıkarma gemisi, TUZLA sınıfı karakol botları, süratli müdahale botları), Göktürk-1 gözetleme uydusu ve kısa ve uzun menzilli hava savunma sistemleri yer alır.⁶¹

Sonuç

Karar alıcıların dünyayı algılama ve inşa etme şekli, uluslararası arenada çeşitli devlet ve devlet-dışı aktörlerle etkileşim sayesinde mütemadiyen bir evrim geçirmektedir. Algılar neticesinde risk, tehdit ve fırsatların belirlenip bunlara yönelik yol haritalarının hazırlanması ile güvenlik ve savunma politikaları oluşturulmakta ve gerektiğinde güncellenmektedir.

Türkiye’de güvenlik ve savunma politikalarını şekillendiren karar alıcılar zaman içerisinde değişiklik göstermiş, 1923’ten Soğuk Savaş’ın başlangıcına kadar olan dönemde liderin yani cumhurbaşkanlarının ağırlığı görülmüştür. Soğuk Savaş yıllarında önce Dışişleri Bakanlığının süreçteki payı artmış, 1960 Darbesi sonrasında sivil ve askerlerden müteşekkil Milli Güvenlik Kurulu’nun oluşturulması ve bu kurum bünyesinde hazırlanan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ile ulusal güvenlik gündeminin belirlenmesi, geleneğe dönüşmüştür. Cumhurbaşkanlarının gündemini belirlediği ve başkanlık ettiği MGK’nın AB’ye uyum sürecinde sivilleşmesi ve yetkilerinin sınırlandırılması gerçekleşmiş ve nihayetinde Türkiye’de yaşanan sistemik dönüşümle Cumhurbaşkanlığı makamı, güvenlik politikalarında en yetkili aktör hâline gelmiştir. MGK, Genelkurmay Başkanlığı ve Millî İstihbarat Teşkilâtı da Cumhurbaşkanlığı’na bağlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin “ben” inşası, yeni kurulan devletin kırılabilirliği temelinde “statükocu” olarak başlamış ve devlet yerini sağlamlaştırdıkça, çok kutuplu uluslararası ortamın da sunduğu çeşitli fırsatlar bağlamında “oyun kurucu” olarak değişmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde, Türkiye’nin içeride devleti sağlamlaştırma ve komünizmle savaş öncelikleri çerçevesinde güvenlik gündeminde yer almayan “Afro-Avrasya” coğrafyası, temelinde “proaktif” ve “vizyoner” olarak inşa edilmiştir.

Bir başka deyişle Türkiye’de güvenlik; kuruluş yıllarında sınırların askerî tehditlerden korunması gibi dar bir platformda inşa edilmiş ve bu tanım, zaman içinde gerek sınırlar içinde gerekse sınırların dışındaki türlü gelişmelerle değişikliğe uğramıştır. Türkiye için iç tehdit inşası rejim muhaliflerinden sol akımlara, bölücülüğe ve irticaya evrilirken dış tehditler, emperyal güçler, Sovyetler Birliği ve Yunanistan’dan Suriye, Irak ve IŞİD gibi diğer

⁶⁰Savunma sanayimiz tüm kuşatmaları etkisiz hâle getirebilecek kabiliyete ulaşmıştır, 26.11.2019. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/113667/-savunma-sanayimiz-tum-kusatmalari-etkisiz-h-le-getirebilecek-kabiliyete-ulasmistir-> (21.11.2020).

⁶¹ Savunma Sanayi Başkanlığı, a.g.e.

aktörlere dönüşmüştür. Bu doğrultuda, başta sınır güvenliğine yönelik konvansiyonel üretimin kapsamı, zamanla asayişin temini ve terörizmle mücadelede kullanılacak malzeme ve teçhizatı da dâhil edecek şekilde genişletilmiştir. Savunma sanayinde Ar-Ge’nin ve modern teknolojilerin benimsenmesi ile uzaktan kontrollü sistemler, elektronik harp ve entegre muharebe sistemi gibi çıktılar, bölgesel çatışmalardan kaynaklı melez tehditlerin etkisizleştirilmesi sürecinde önemli roller üstlenmiştir.

Bu süreçte “yerli ve milli” olma çabalarına verilen önem, başta ABD olmak üzere çeşitli tedarikçilerle yaşanan gerilimlerin yol açtığı sıkıntılardan kaynaklanmıştır. Türkiye’nin güvenlik meselesi olarak değerlendirdiği durumlara müdahale amacıyla kullanılacak malzemenin dışa bağımlılık nedeniyle vakitlice elde edilememesi kaygıları, devlet teşviklerinin artırılmasına yol açmıştır. “Yerli ve milli” olmanın gerekliliği, neredeyse her şeyin erişilebilir olduğu bilgi teknolojisi çağında, ulusal güvenlikle ilgili hassas bilgilerin korunması çerçevesinde daha da öne çıkmıştır. Yabancı yazılım kullanan savunma sanayi ürünlerinin nihai kontrolünün arz eden tarafta bulunması, ciddi bir problem olarak algılanmaya başlanmıştır.

Hazır alımdan ortak üretime ve nihayetinde yerli üretime evrilen Türk savunma sanayindeki bu gelişme, bilhassa 1980’li yıllarda hayata geçirilen kurum ve projeler ile başlamış, 2000’li yıllarda özel sektörün katılımı ile hızlanmış ve son yıllarda daha da artan devlet desteği ile gücüne güç katmıştır. 1980’li yıllarda dışa bağımlılığın yüksek oluşu nedeniyle yaşadığı silah ambargolarından dolayı zor günler yaşayan Türk savunma sanayi, 2020 yılında dünyadaki 100 büyük savunma şirketi arasında (Defense News Top 100) yedi şirket ile (ASELSAN, TUSAŞ, STM, BMC, ROKETSAN, FNSS ve HAVELSAN) yer almış, ortak silah üretim projelerine kritik veya büyük tedarikçi rolü ile katılmış ve geliştirip ürettiği kara, deniz ve hava ürünlerinde ihracat yapabilecek kapasiteye ulaşmıştır.⁶²

Türk savunma sanayinin yaşadığı dönüşüm sadece askerî yeterlilikleri ve kapasiteleri artırarak ulusal güvenliği perçinlemekle kalmamakta, aynı zamanda ülkeye ekonomik anlamda da pozitif katkı sağlamaktadır. Savunma sanayi sektöründe kurulan ve desteklenen şirketler ihracat yolu ile cari açığın azaltılmasını ve döviz girdisini sağlarken, istihdamı da olumlu yönde etkilemektedir. Savunma sanayinin sivil alana hitaben ticari ve ticari olmayan faaliyetleri de ülke bekasına katkıda bulunmaktadır. Günümüzün belki de en ciddi güvenlik meselesi olan COVID-19 salgınında ASELSAN, ROKETSAN, MKEK, Elektroland Defense gibi savunma sanayi şirketlerinin kimi zaman Arçelik gibi sivil şirketlerle iş birliği içinde maske, eldiven, solunum cihazı, biyolojik müdahale robotu ve tıbbi cihaz yedek parçaları üretimine girişmeleri de değişen güvenlik bağlamında savunma şirketlerinin oynadığı kritik role işaret etmektedir.⁶³

⁶²Yıldırım, Göksel, ‘Savunmanın devleri’ listesine 7 Türk şirketi girdi, 17 Ağustos 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/savunmanin-devleri-listesine-7-turk-sirketi-girdi/1944067> (30.11.2020).

⁶³ Savunma sanayinin korona mesaisi, Milliyet, 23 Mayıs 2020, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/savunma-sanayinin-korona-mesaisi-6218455> (30.11.2020).

KAYNAKÇA

- Akgül-Açıkmeşe, Sinem, Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 8, Sayı: 30, 2011.
- Aydın, Mustafa, Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3-4, 1996.
- , “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye: 1939-1945”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 10. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 399-476.
- Aydın, Mustafa ve Ereker, Funda, Türkiye’de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 11, Sayı: 43, 2014.
- Aydın-Düzgit, Senem, Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 12, Sayı: 46, 2015.
- Baylis, John, Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 5, Sayı: 18, 2008.
- Baysal, Başar, ve Lüleci, Çağla, Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:11, Sayı: 22, 2015.
- Bilgin, Pınar, Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 14, 2010.
- Bozdağlıoğlu, Yücel ve Özen, Çınar, Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 1, Sayı 4, 2004.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Fırat'ın doğusuna operasyon mesajı, 12 Aralık 2018, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-firatin-dogusuna-operasyon-mesaji-397390.html> (12.10.2020).
- Çiftçi, Kemal, Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçesi, https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=11 (15.05.2020).
- Devlet Planlama Teşkilâtı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Makine İmalat Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2000, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_MakinaImalatSanayii.pdf (25.05.2020).
- Ergan, Uğur, Gizli anayasa tamam, Hürriyet, 20 Mart 2006, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gizli-anayasa-tamam-4111061> (10.05.2020).
- Ergin, Sedat, İrtica tehdidi, devletin en önemli belgesinde, Hürriyet, 2 Kasım 1997, <https://www.hurriyet.com.tr/irtica-tehdidi-devletin-en-onemli-belgesinde-39271634> (10.05.2020).
- Erhan, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler: 1945-1960”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 10. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 522-575.
- , “ABD ve NATO’yla İlişkiler: 1960-1965”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 10. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 681-715.
- Gürpınar, Bulut, Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 10, Sayı: 39, 2013.

Gürsel, Seyfettin, “İç Ortam ve Dinamikler: Ekonomi”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 52-70.

İşte Türkiye için yeni tehdit listesi, Milliyet, 7 Nisan 2015, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/iste-turkiye-icin-yeni-tehdit-listesi-2040175> (10.05.2020).

Kalyon, Levent, Türkiye’nin Savunma Politikaları Üzerine: Kırmızı Kim? Nobel Yayıncılık, Ankara, 2010.

Karaağaç, Cengiz, İHA Sistemleri Yol Haritası: Geleceğin Hava Kuvvetleri (2016-2050), <https://thinktech.stm.com.tr/detay.aspx?id=29> (20.05.2020).

Kırmızı Kitap değişti, Vatan, 28 Ekim 2010, <http://www.gazetevatan.com/kirmizi-kitap-degisti--337075-gundem/> (10.05.2020).

Kırmızı Kitap’ta birinci sırada, Habertürk, 2 Ocak 2015, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1025838-kirmizi-kitapta-birinci-sirada> (10.05.2020).

Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, 9 Kasım 1983, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2945.pdf> (30.11.2020).

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Hakkımızda, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (21.11.2020).

Milli Güvenlik Siyaset Belgesi yenilendi, Sputniknews, 2 Ekim 2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201910021040304067-milli-guvenlik-siyaset-belgesi-yenilendi-suriyenin-kuzeyinden-gelen-tehdit-vurgulandi/> (10.05.2020).

Millî Savunma Bakanlığı, Beyaz Kitap, Mönch Yayıncılık, Ankara, 2000.

Oğuzlu, Tarık, “İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika”, Efegil, Ertan ve Erol, Mehmet Seyfettin Erol (der.) Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği, Barış Kitap, Ankara, 2012.

Oran, Baskın, “Dönemin Bilançosu”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 10. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 479-498.

-----, “Dönemin Bilançosu”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 7. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 203-242.

Özcan, Gencer, “Türkiye’de Milli Güvenlik Kavramının Gelişimi”, Balta Paker, Evren ve Akça, İsmet (der.) Türkiye’de Ordu, Devlet, Siyaset, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 307-349.

Özcan, Mesut ve Kaya, Furkan, Türkiye’nin Artan Bölgesel Askeri Aktivizmini Anlamak, ORSAM Analiz No. 240, Mart 2020, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_240_tr.pdf (23.11.2020).

Öztürk, Saygı, PKK çıkarıldı, iç tehdidin adı değişti, Sözcü, 10 Mayıs 2015, <https://www.sozcu.com.tr/2015/yazarlar/saygi-ozturk/pkk-cikarildi-ic-tehdidin-adi-degisti-827993/> (10.05.2020).

Pakin-Albayrakoğlu, Esra, “Güvenlik Kültürü ve Dış Politika: Türkiye’nin Güvenlik Kültürü’ndeki Dönüşüm ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”, Efegil, Ertan ve Erol, Mehmet Seyfettin (der.) Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları, Barış Kitap, Ankara, 2012.

- Rodriguez Sanmartin, B. K. 24 Haziran'dan sonra Cumhurbaşkanlığı'na bağlanan kurumlar, Euronews, 25 Temmuz 2018, <https://tr.euronews.com/2018/07/25/24-haziran-dan-sonra-cumhurbaskanligina-baglanan-kurumlar-neler-> (10.05.2020).
- Sarı-Ertem, Helin, Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: “Kimliğin Güvenliği” ve “Güvenliğin Kimliği”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 16, 2012.
- Savunma Sanayi Başkanlığı, Savunma Sanayimiz, <https://www.ssb.gov.tr/website/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1> (20.05.2020).
- , Savunma Sanayii İcra Komitesi, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=40&LangID=1> (22.11.2020).
- , Stratejik Plan, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=43&LangID=1> (30.11.2020).
- Savunma sanayimiz tüm kuşatmaları etkisiz hâle getirebilecek kabiliyete ulaşmıştır, 26.11.2019. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/113667/-savunma-sanayimiz-tum-kusatmalari-etkisiz-h-le-getirebilecek-kabiliyete-ulasmistir-> (21.11.2020).
- Savunma sanayiinin korona mesaisi, Milliyet, 23 Mayıs 2020, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/savunma-sanayiinin-korona-mesaisi-6218455> (30.11.2020).
- Sevinç, Murat, Milli Güvenlik Kurulu ve 1997 Süreci, Birikim, Sayı: 131, 2000, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-131-mart-2000/2324/milli-guvenlik-kurulu-ve-1997-sureci/5860> (20.10.2020).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kalkınma Planları. <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (10.05.2020).
- Tuğtan, Mehmet Ali, Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 13, Sayı: 49, 2016.
- Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, Tarihçe, <https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce> (20.11.2020).
- Türkiye Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları, 20 Haziran 1998, <https://www.sasad.org.tr/uploaded/Turk-SS-Politikasi-ve-Stratejisi-%281998%29.pdf> (15.10.2020).
- Uzgel, İlhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler: 1990-2001”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 7. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 243-326.
- , “TDP’nin Oluşturulması”, Oran, Baskın (der.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, 10. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 73-93.
- Wendt, Alexander, Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapan-Yapı Sorunu, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 6, Sayı: 23, 2009.
- Yavuz, M. Hakan ve Koç, Rasim, The Turkish Coup Attempt: The Gülen Movement vs. the State, Middle East Policy, Cilt: 23, Sayı: 4, 2016.
- Yıldırım, Göksel, ‘Savunmanın devleri’ listesine 7 Türk şirketi girdi, 17 Ağustos 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/savunmanin-devleri-listesine-7-turk-sirketi-girdi/1944067> (30.11.2020).
- Yurtoğlu, Nadir, Türk Savunma Sanayii’nde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 31, 2017.